

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКСПОРТНО-ОРІЄНТОВАНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

EVALUATION OF COMPETITIVENESS OF EXPORT-ORIENTED AGRICULTURAL PRODUCTS

У статті розглянуто сучасний стан конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Проведено оцінку експортно-орієнтованої сільськогосподарської продукції на основі статистичних та аналітичних даних. Досліджено динаміку зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі економіки України та підтверджено, що останні роки по всіх основних її показниках спостерігається стабільний ріст, а темпи росту обсягів експорту значно випереджають темпи росту обсягів імпорту. Визначено, що розвиток внутрішнього агроринку якої залежить від розвитку зовнішнього ринку та чинників, які впливають на формування тенденцій розвитку зовнішнього (світового) ринку, а найважливішими чинниками такого впливу були: демографічні, політичні, технологічні, кліматичні та інвестиційні, що в сукупності визначали загальний обсяг і структуру попиту та пропозиції продовольчих товарів на світовому ринку. Визначено головні чинники, які впливають на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Доведено взаємозв'язок чинників між собою та розроблено практичні рекомендації щодо їх взаємодії.

Ключові слова: конкурентоспроможність, експортно-орієнтована продукція, експортний потенціал, зовнішньо-економічна діяльність.

В статье рассмотрено современное состояние конкурентоспособности сельскохо-

зяйственной продукции. Проведена оценка экспортно-ориентированной сельскохозяйственной продукции на основе статистических и аналитических данных. Исследована динамика внешнеэкономической деятельности в аграрном секторе экономики Украины и подтверждено, что в последние годы по всем основным ее показателям наблюдается стабильный рост, а темпы роста объемов экспорта значительно опережают темпы роста объемов импорта. Определено, что развитие внутреннего агрорынка которой зависит от развития внешнего рынка и факторов, влияющих на формирование тенденций развития внешней (мирового) рынка. В последние годы важнейшими факторами такого воздействия были: демографические, политические, технологические, климатические и инвестиционные, что в совокупности определяли общий объем и структуру спроса и предложения продовольственных товаров на мировом рынке. Определены главные факторы, которые влияют на уровень конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции. Доказана взаимосвязь факторов между собой и разработаны практические рекомендации по их взаимодействию.

Ключевые слова: конкурентоспособность, экспортно-ориентированная продукция, экспортный потенциал, внешнеэкономическая деятельность.

УДК 338.58:65.014

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct46-3>

Білянський Ю.О.

здобувач кафедри менеджменту,
публічного управління
та адміністрування
Подільський державний
аграрно-технічний університет

Bilyansky Yuriy

State Agrarian and Engineering University
in Podilya

The article considers the current state of competitiveness of agricultural products. Evaluation of export-oriented agricultural products based on statistical and analytical data. The competitiveness of agricultural products and its dependence on the efficiency of the mechanism of interrelation of efficiency of the internal market, effective competition and high competitiveness of the domestic market in the national economy are described. The modern tendencies of development of the world markets of agricultural products are presented, namely: strengthening of a competition in the world agrarian markets and strengthening of both quantitative, and qualitative positions of the leading agricultural suppliers. Leading participants in international trade in agricultural products, which appeared not so much those countries with natural and climatic and human resources, but those that actively develop and implement high-yielding plant varieties and animal breeds, innovative cultivation technologies, primary and secondary processing, storage and transportation of products, means of protection, fertilizers, advanced technical means, etc. The dynamics of foreign economic activity in the agrarian sector of Ukraine's economy is studied and it is confirmed that in recent years all its main indicators have been growing steadily, and export growth rates are much faster than imports. It is determined that the development of the domestic agricultural market depends on the development of the foreign market and factors influencing the formation of trends in foreign (world) market, and the most important factors of such influence were: demographic, political, technological, climatic and investment, which together determined the total and the structure of demand and supply of food products on the world market. The main factors that determine the appropriate level of competitiveness of agricultural products are identified: the state and development of the domestic agricultural market; the value of costs and prices for agricultural products; market infrastructure of the distribution network; stability of incomes of agricultural producers; scientific and technical potential; human resources; marketing research of the domestic market, the level of organization of foreign economic relations; state concept of foreign trade. The interrelation of factors is proved and joint actions on active influence on all groups of factors are formulated.

Key words: competitiveness, export-oriented products, export potential, foreign economic activity.

Постановка проблеми. За сучасних умов до найбільш пріоритетних напрямків розвитку економіки нашої країни належать прискорення розвитку зовнішньоекономічної діяльності, розвиток взаємовигідних партнерських

відносин із зарубіжними партнерами, який має базуватися на основі підвищення рівня експортного потенціалу. Враховуючи, що зовнішньоекономічна політика держави направлена на євроінтеграцію та просування експортно-орієн-

тованої сільськогосподарської продукції українських виробників на ринок країн ЄС, то важливим аспектом при цьому є її конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та її оцінки присвячені праці таких вчених, як: А. Сміт, Д. Рікардо, Ф. Хайека, Дж. Хікса, Дж. Робінсон, Е. Чемберлін, М. Портер, К. Прахалада, Г. Хамела, В. Андрійчук, Т.І. Батракова, В.М. Ціхановська, О. Гудзинський, Л. Ємчук, О. Єрмакова, В. Збарський, М. Малік, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, В. Ткачук, О. Ульянченко та ін.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є оцінка конкурентоспроможності експортно-орієнтованої сільськогосподарської продукції, визначення чинників, що зумовлюють відповідний рівень її конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Вродовж останніх років, незважаючи на економічну кризу, зовнішню агресію, АПК залишається одним із основних серед галузей, що дає певне зростання національній економіці, і це підтверджено щорічним позитивні темпи нарощування обсягів виробництва продукції. Результати їх оцінки свідчать збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції на 15%. А в контексті зовнішньої торгівлі важливість сільського господарства для національної економіки стає ще більш помітною. Так, згідно статистичних даних частка сільськогосподарської продукції в загальному обсязі експорту зросла з 21% (2010 р.) до 44 % (2017 р.). На думку науковців та аналітиків, експорт такої продукції стабільно залишається однією з найбільших експортних категорій з 2013 року [1].

Відповідно до «Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року» основним вектором розвитку є забезпечення активної присутності України на світовому ринку продовольства, враховуючи зростаючий зовнішній попит та наявність нереалізованого експортного потенціалу галузі за умови неодмінного дотримання вимог щодо забезпечення продовольчої безпеки країни [1].

Конкурентоспроможність продукції аграрного сектору залежить від ефективності взаємодії: результативності внутрішнього ринку-ефективною конкуренцією - високою конкурентоспроможністю внутрішнього ринку.

Ефективність конкуренції продукції, аграрного сектору, у т.ч. й України залежить від характеру зв'язків між структурою внутрішнього та зовнішнього ринків, можливостей впливу його учасників на регуляторні процеси щодо підвищення конкурентоспроможності сільгоспродукції, а також від результативності взаємодії учасників. Тобто конкурентоспроможність української сільськогосподарської

продукції визначається, у т.ч, і за умови розвитку світового ринку цієї продукції [2].

Сучасними тенденціями розвитку світових ринків сільгоспродуктів, є, перш за все, посилення конкуренції на світових аграрних ринках, та зміцнення як кількісних, так і якісних, позицій провідних країн постачальників сільськогосподарської продукції. Так, 49,1% обороту молока на світовому ринку наповнюють шість країн з розвинутою економікою: Німеччина, Франція, Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Австрія. А по деяких інших аграрних ринках частки провідних країн ще більш значні: на ринку пшениці - близько 60%, інших зернових та рису – 72% та 74% відповідно, овочів та фруктів – 64,5%. Також ситуація спостерігається і на світових ринках продуктів тваринного походження, де частки провідних країн складають: яловичини – 61%, м'яса птиці – 61%, свинини – 62,2%, живих тварин – 63,4%, баранини – 82,4% [3].

Потрібно додати, що лідируючі позиції серед країн експортерів сільськогосподарських продуктів на багатьох ринках займають також ще, і США, Канада, Австралія, Великобританія.

По інших видах сільгоспродукції визначення лідерів світової торгівлі відбувалося під впливом взаємопов'язаних факторів: переміщення аграрного виробництва у країни, що розвиваються та збільшення кількості країн-імпортерів продовольчих товарів. Якщо у 1990 р. на світовому ринку було 104 країни імпортера, то у 2018 р. їх стало вже 184. Більшість країн-імпортерів в Африці, Латинській Америці та Східній Азії, і темпи приросту населення в них відносно великі. До країн, які стали імпортерами, зокрема, приєдналися: Гондурас (кількість населення – 8 млн), Зімбабве (14 млн), В'єтнам (92 млн), Філіппіни (102 млн). Як наслідок обсяг імпорту сільськогосподарських культур і продукції тваринництва в вартісному вираженні має тенденцію до зростання (рис. 3): за останні 15 років імпорт сільськогосподарської продукції збільшився у світі на 35% [4; 6].

Процес переміщення аграрного виробництва у країни, що розвиваються, активізувався напередодні й під час світової фінансової кризи 2008–2009 рр., коли відбувалася масштабна торгівля сільськогосподарськими угіддями. Землю скуповували переважно в бідних країнах Африки, Азії та Латинської Америки.

Більше значення країн з економікою, що формується призвело до серйозних змін на світових ринках сільськогосподарської продукції в останні 15 років. Частка Китаю у світовому обсязі імпорту збільшилася з 2,3 відсотка до 8,2 відсотка в 2016 році, завдяки чому він піднявся на третє місце в рейтингу 20 найбільших імпортерів після Сполучених Штатів Америки і Європейського союзу. За період з 2000 до 2016 року сукупна частка інших країн з економікою,

що формується – таких як Російська Федерація, Індія та Індонезія – в глобальному обсязі імпорту зросла з 3,4 до 5,2 відсотка. Частка розвинених економік, таких як Європейський союз та Японія, в загальносвітовому обсязі імпорту знизилася, хоча вони як і раніше займають високі місця в рейтингу 20 найбільших імпортерів [5].

Також ключовою особливістю розширення участі країн із середнім і низьким рівнем доходів в діяльності світових сільськогосподарських ринків є швидке зростання обсягів торгівлі в форматі «Південь-Південь» - тобто торгівлі сільськогосподарською продукцією між країнами з середніми і низькими доходами. Частка продукції, яка ввозиться країнами із середнім і низьким рівнем доходів з інших країн, що відносяться до цієї ж групи, збільшилася до 60% відсотка к 2017 року. Подібна динаміка відзначається і щодо експорту.

Аналіз аналітичних даних показав, що по інших групах сільгосппродуктів склалася наступна конкурентна ситуація. Основними експортерами апельсинів на світовому ринку є: Єгипет, ПАР, США, Туреччина та ЄС, а основними імпортерами: ЄС, РФ, Саудівська Аравія і КНР. Основними експортерами мандаринів на світовому ринку є: Туреччина, КНР, Марокко, ЄС і ПАР. Водночас основними імпортерами: РФ, ЄС, США, Канада, Україна [5; 6].

Основними експортерами олії на світовому ринку є: Індонезія, Малайзія, Аргентина, Україна, Канада. А основними імпортерами: Індія, ЄС, КНР, США, Пакистан і Бангладеш. Серед основних структурних змін на світовому ринку олії, які відбулися впродовж останнього десятиліття, слід зазначити такі [6].

1) зменшення споживання олії на біопаливо внаслідок зниження світових цін на нафту;

2) зменшення пропозиції на світовому ринку пальмової олії Індонезією з 2015 р.;

3) підвищення імпортних тарифів на олію в Індії. Зменшення споживання олії на біопаливо певним чином призвело до зменшення світових цін на цей товар. Упродовж 2014–2017 рр., незважаючи на економічний спад, Україна входила до шістки найбільших світових імпортерів натуральної і розчинної кави.

На світовому ринку чаю за останні 10 років експорт чаю збільшився більш як удвічі, не дивлячись на те, що сформувався тенденція до зростання цін. Згідно з даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO Tea Composite Price), у 2017 р. світова ціна на чай була в межах 3,24 дол. США за кг, а у 2011–2015 рр. – у середньому 2,71 дол. США за кг [7].

Після стагнації у 2016 р. світове виробництво м'яса збільшилось у 2017 р. на 1,1% з найбільшим приростом у США, Бразилії, РФ та Мексиці. КНР на сьогодні є найбільшим виробником м'яса у світі. Основними світовими імпортерами м'яса є

такі країни, як Японія, Ангола, Куба, Мексика, ОАЕ і В'єтнам. Найбільшими постачальниками м'яса птиці на світовий ринок є: Бразилія, США, ЄС, Таїланд, КНР, Туреччина. А основними імпортерами відповідно: КНР, Японія, Мексика, Саудівська Аравія, ЄС, ПАР. Світове виробництво риби у 2017 р. збільшилося на 2% завдяки збільшенню вилову анчоусів у Південній Америці та розвитку аквакультури, яка щорічно збільшує обсяги виробництва водних біоресурсів на 5% [6]. Очікується, що к 2022 року аквакультура стане основним постачальником риби та інших морепродуктів на світовий ринок. Найбільшими постачальниками риби на світовий ринок є: КНР, Норвегія, В'єтнам, США, Таїланд, ЄС, а найбільшими імпортерами – відповідно: ЄС, США, КНР, Японія, Південна Корея. Світові ціни на рибу мають тенденцію до зростання завдяки значному збільшенню попиту.

Проблемами рибної галузі залишаються обмежені ресурси Світового океану, які потребують захисту й відновлення. З огляду на це велика увага приділятиметься збереженню запасів риби у Світовому океані та збільшенню її поголів'я в межах аквакультури. Залишається чинною заборона на виловлення тунцю в Тихому океані, а також квота на виловлення тріски в Баренцовому морі.

Слід підкреслити, що сьогодні провідними учасниками міжнародної торгівлі сільськогосподарської продукції постали не стільки ті країни, що забезпечені природно-кліматичними та людськими ресурсами, скільки ті, що активно розвивають і впроваджують у практику високоефективні сорти рослин та породи тварин, інноваційні технології вирощування, первинної та вторинної обробки, зберігання та транспортування продукції тощо. Що, в свою чергу, забезпечує високий рівень продуктивності, уможливорює виробництво широкого спектру якісних продуктів. Використання таких підходів у виробництві сільськогосподарської продукції дозволяє зберігати порівняно низьку собівартість, що підвищує конкурентоспроможність такої продукції на світових аграрних ринках в розрізі асортименту, ціни і якості [2].

Ефективна конкуренція внутрішнього ринку продукції аграрного сектору має формуватись як за ринковими умовами, так і за умови ефективною державної регуляторної політики, щодо справедливої конкуренції. Результативність повинна бути спрямована на підвищення конкурентоспроможності товаровиробників аграрної продукції, а ринкові результати мають відповідати потребам споживачів. І якщо ця умова ефективності діяльності агроринку не виконується, то це веде до зростання імпортозалежності внутрішнього ринку України. Як наслідок, кошти від експорту не повертаються в економіку країни, відбувається перерозподіл вітчизняних коштів до інших країн [5].

Дослідження автора щодо динаміки зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі економіки України, підтверджують висновки, що останні роки по всіх основних її показниках спостерігається стабільний ріст. При цьому темпи росту обсягів експорту значно випереджають темпи росту обсягів імпорту. Відповідно, спостерігається й динамічний ріст позитивного сальдо ЗЕД. Варто відмітити, що питома вага експорту сільськогосподарської продукції в загальній структурі експорту товарів з України у 2018 році досягла 23,4% (за останні 10 років збільшення, майже 2,5 рази). Тобто, той факт, що майже чверть українського експорту на сьогодні складається саме зі сільськогосподарської продукції, підвищує відповідальність та вимоги до аграрного сектору щодо якості та конкурентоспроможності її продукції, як потужного важеля розвитку економіки України в цілому.

В останнє десятиліття Україна упевнено посилює власні позиції на світовому ринку сільськогосподарської продукції, і навіть по продукції рослинного походження займає почесне місце в п'ятірці найбільших країн експортерів зернових культур: пшениця, кукурудза, соєві боби, ячмінь, ріпак, гречка. При цьому, наша країна займає третє місце на світовому аграрному ринку по експорту ріпаку, четверте – кукурудзи та ячменю, п'яте – пшениці, шосте – сої. Зокрема її частка в світовій торгівлі кукурудзою сягає 7,7%, ячменю – 6,8%, пшениці – 6,1%, гречки – 3,4%, вівса – 1,2% [8].

Проте експортна орієнтованість притаманна лише рослинницьким галузям. Це є показником низького ступеню товарної диверсифікації експорту, що робить економіку аграрного сектору України уразливою до негативних змін зовнішнього середовища, кон'юнктури світових товарних ринків, політики ціноутворення імпортерів української продукції. Це є однією з причин того, що забагато видів сільськогосподарської продукції, зокрема овочі, фрукти, плоди і ягоди, баштанні культури, у вирощуванні яких Україна має беззаперечні переваги, залишаються майже незадіяними у міжнародній торгівлі. В той час, коли ніша по цій продукції на міжнародних ринках є відкритою, частка української продукції є майже непомітною.

Для прикладу, на сьогодні на світовому ринку рослинницької продукції [8]:

- томати займають частку – понад 8,5%;
- заморожені овочі – 6,0%;
- картопля – 3,8%;
- баштанні культури – 3,3%.

Тобто Україна має всі можливості нарощувати потужності на цих ринках. Але, фактичний стан інший:

- на світовому ринку томатів частка української продукції – 0,3%;
- на світовому ринку заморожених овочів – 0,1%;

- на світовому ринку баштанних культур – 0,1%;
- на світовому ринку картоплі – 0,04%;
- на світовому ринку капусти – 0,03% [7].

На фоні зростання експорту продукції рослинництва (понад 89% у експортній виручці сільськогосподарських товарів), обсяги експорту продуктів тваринного походження знижуються. Їх частка у експортній виручці сільськогосподарської товарної продукції близько 10%, а у сукупних обсягах українського експорту займає 2,6%. Як наслідок, частка українських продуктів тваринного походження на світовому ринку залишається низькою (по основних його сегментах не перевищує 0,1–1,0%).

Така ситуація зі станом конкурентоспроможності експортно-орієнтованої сільськогосподарської продукції України склалася внаслідок не вирішення низки проблем розвитку тваринницьких галузей, недостатньо ефективного використання потенціалу вирощування багатьох рослинних культур, доволі низького інноваційно-технологічного потенціалу сільськогосподарського виробництва. У свою чергу, використання застарілих технологій вирощування стримує збільшення продуктивності, спричинює порівняно високу собівартість виробництва продукції, низьку концентрацію виробництва. А це, відповідно, впливає на сповільнення зростання потоків експорту, низький рівень організації логістичних процесів вітчизняної продукції на світовому ринку тощо.

На сьогодні, на світових ринках сільськогосподарської продукції найвагомим показником конкурентоспроможності постала продуктивність.

Згідно з даними ФАО у 2017 році зафіксовано найвищі показники продуктивності [7]:

- вирощування пшениці, у Ірландії – 101,7 ц/га, Нової Зеландії – 98,6, Нідерландах – 90,9, Бельгії – 86,2, Великобританії – 82,8, Данії – 82,4, Німеччині – 76,4 ц/га;

- вирощування ячменю, у Бельгії – 84,2 ц/га, Ірландії – 83,6, Об'єднаних Арабських Еміратах – 79,8, Швейцарії – 72,9, Нової Зеландії – 70,9 ц/га;

- вирощування сої, Швейцарія – 33,3, США – 33,0, Німеччина – 32,1 ц/га; Туреччина – 44,2 ц/га, Бразилія – 33,8, Грузія – 33,6,;

- вирощування соняшнику, в Ізраїлі – 70,9 ц/га, в Узбекистані 34,9, Єгипті – 33,3, Швейцарії – 31,3, Хорватії – 31,2 ц/га;

- вирощування цукрових буряків, у Чилі – 1080,7 ц/га, Бельгії – 951,1, Нідерландах – 928,5, Іспанії – 897,9, Франції – 886,4, Німеччині – 837,5, Швейцарії – 807,3 ц/га;

- середньорічного надою молока на 1 корову, у Ізраїлі – 13182 кг, Кореї – 10184, США – 10457, Данії – 9749, Естонії – 9176, Канаді – 8811, Фінляндії – 8750, Швеції – 8628, Чехії – 8103 кг [7].

Порівняно, в Україні, показники продуктивності виробництва сільськогосподарської продукції, за сукупністю впливу чинників на розвиток цього

сектору економіки, значно відстають від загально-світових рівнів [6]:

- у 2019 році врожайність вирощування цукрових буряків в Україні складала 504 ц/га (що у 2 рази нижче ніж максимальні показники у світі);
- соняшнику – 23 ц/га (у 3 рази нижче);
- пшениці – 48ц/га (у 2 рази нижче);
- ячменю – 35 ц/га (майже у 2,5 рази нижче);
- сої – 23ц/га (у 2 рази нижче);
- середньорічний надій молока на 1 корову 6150 кг (відставання більше ніж у 2 рази від кращій показників у світі).

Складна політична ситуація в Україні, існування в умовах зовнішньої агресії, дуже знизили конкуренцію всередині країни. Нині найбільш конкурентоспроможною є нажаль агропродовольча сировина. На внутрішньому ринку немає можливості забезпечити конкурентне середовище для «випробування» товарів і технологій, що передують їх просуванню на зовнішній ринок.

Вважаємо, що найкращий ефект можна отримати у разі спрямовання державної політики в цій області на нормалізацію бізнес-середовища та стимулювання внутрішніх джерел розвитку бізнесу. Сьогодні, можна виділити найвагоміші чинники конкурентоспроможності на макрорівні (рис. 1).

Слід виділити важливі фактори, що значно послаблюють конкурентні позиції українських товаровиробників, є: відсталі технології, низький рівень маркетингу, менеджменту, пасивність до нововведень, недостатня кваліфікація персоналу, слабкість в інтенсивності конкуренції внутрішнього середовища тощо[3; 6].

Наявні дані підтверджують, що українськи товаровиробники надають перевагу вирощуванню тих сільськогосподарських культур, які високо рентабельні і дають можливість швидко окупити вкладених у виробництво та реалізацію витрат. Українськи аграрії здебільшого націлені на отримання швидких прибутків і не приділяють належної уваги питанням виснаженості землі, не розвивають новітні технології, не оновлюють виробні потужності тощо. Зокрема, темп зростання капіталовкладень у середньому у 2010–2018 рр. сягав 109,2%, що зможе забезпечити їх подвоєння лише упродовж наступних 11–12 років. Такий повільний процес інноваційності аграрного сектору економіки України, створює підстави для відставання по показнику конкурентоспроможності вітчизняної сільгосппродукції у майбутньому. Означена тенденція також негативно відбивається на рівні конкурентоспроможності сільського господарства [1; 5].

В той же час необхідно відмітити, що темпи приросту виробництва продукції сільського господарства та валової доданої вартості значно сповільнилися проти 2018 року (104%). Це свідчить про недотримання закону економічного розвитку, тобто, темп приросту обсягів виробництва продукції та валової доданої вартості мають перевищувати темпи проросту капіталовкладень. Отже, враховуючи низький рівень впровадження інновацій, можна виділити чинники, що перешкоджають посиленню конкурентоспроможності сільського господарства України, є недостатність забезпечення ресурсами розвитку натлі їх неефективного використання [5].

Важливим аспектом при формуванні конкурентних переваг підприємств попит та його показники, серед яких можна виділити: структуру, обсяг, характер зростання. Перед вітчизняним виробником на сучасному рівні розвитку економіки можна передбачити стимулюючий вплив зростаючого сукупного попиту на виробничу діяльність. При цьому, все більшого значення набуває якість, а орієнтація направлена на загальносвітові стандарти. Та на жаль, низький рівень доходів українських громадян змушує вибирати більш дешеву продукцію, а не більш якісну. Можна зробити висновок, що попит відносно якісних характеристик продукції на внутрішньому ринку поступається

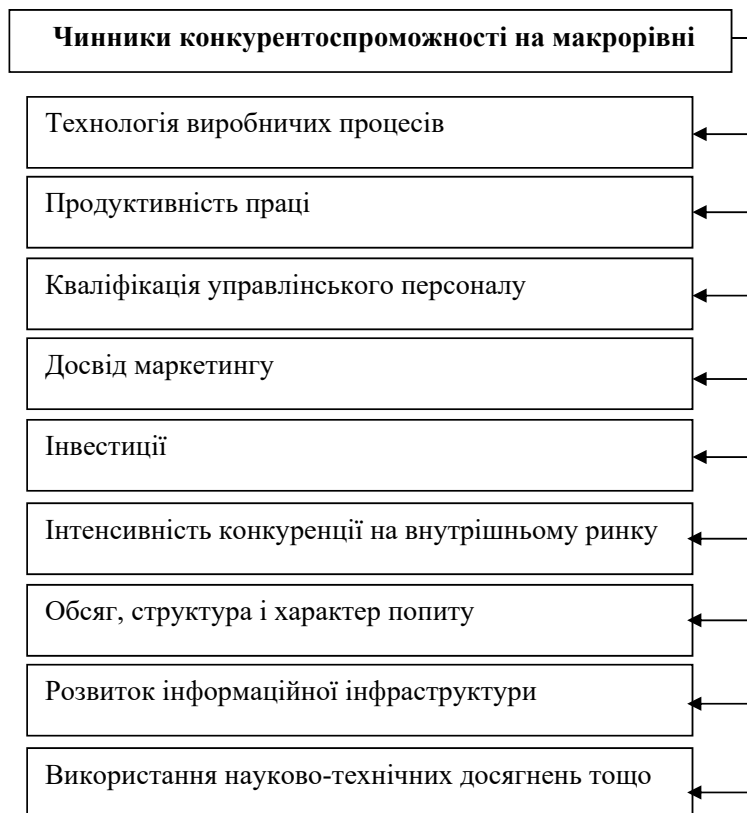

Рис. 1. Найвагоміші чинники конкурентоспроможності на макрорівні

Джерело: розробка автора

економічно розвиненим країнам, що негативно впливає на просування продукції аграрного сектору на зовнішній ринок.

Розвиток внутрішнього агроринку якої будь країни, безумовно залежить від розвитку зовнішнього ринку та чинників, які впливають на формування тенденцій розвитку зовнішнього (світового) ринку. Останніми роками найвагомішими чинниками такого впливу були: демографічні, політичні, технологічні, кліматичні та інвестиційні. Ці чинники в сукупності визначали загальний обсяг і структуру попиту та пропозиції продовольчих товарів на світовому ринку.

Кількість населення на Землі продовжує зростати і, за прогнозами, зростатиме й надалі. Згідно з даними ООН, кількість населення у 2050 р. зросте до 9,7 млрд [4]. Найбільший приріст очікується в Африці (1,3 млрд) та Азії (0,9 млрд). Також в Африці й Азії очікується найбільше зростання частки міського населення, що також загострює продовольчу проблему, а віддає і формує додаткову потребу у виробництві сільгоспродукції. Динаміка світового попиту на продовольчі товари залежить як від кількості населення, так і від рівня його доходів. Останнім часом має місце тенденція до збільшення доходів населення в країнах, що розвиваються, особливо в країнах зі швидким економічним зростанням (КНР та Індія). При цьому відбуваються зміни у структурі споживання продовольчих товарів, пов'язані зі зростанням частки дорогих і якісних продуктів. Зокрема в КНР упродовж 30 років швидкого економічного зростання споживання хлібопродуктів зменшилося на 7%, натомість споживання цукру зросло на 14%, олії – на 16%, м'яса – на 37%, риби – на 42%, фруктів і молока – на 115%. Індія стала основним імпортером соняшникової олії (у т.ч., й української). Якщо у 2006 р. її частка в експорті була меншою за 1%, то у 2017 р. вона зросла до 37%.

Велике значення для динаміки світової торгівлі має торговельна політика як основних гравців на світовому ринку, так і міжнародних організацій. Події останніх десятиліть здебільшого підтвердили тези про те, що політика протекціонізму посилюється під час економічних криз і послаблюється в періоди економічного зростання.

Останніми роками на світовому ринку продовольчих товарів почастишали випадки впровадження санкцій, ембарго, згорання режимів вільної торгівлі тощо. Діяльність Світової організації торгівлі спрямовувалась і надалі спрямовується на зменшення бар'єрів для торгівлі продовольчими товарами, але процес досягнення реальних результатів рухається повільно. Особливо важко рухаються процеси щодо лібералізації торгівлі продовольчими товарами, незважаючи на те, що їх частка у світовій торгівлі у 2015 р. становила лише 8%. На сьогодні найбільші імпортні тарифи

на продовольчі товари залишаються в країнах Східної Азії (30%), а найнижчі – в країнах Північної Америки (8%) [4; 6].

Повільно відбуваються переговори щодо зменшення державної підтримки сільському господарству. Зокрема країни-експортери агропродовольчих товарів заблокували ухвалення угоди про спеціальний захисний механізм (Special Safeguard Mechanism), який давав змогу захищатися від субсидованого імпорту продовольчих товарів. Упродовж останніх 20 років у розвинутих країнах, зокрема в країнах – членах ОЕСР, підтримка сільського господарства мала тенденцію до зменшення, а в країнах, що розвиваються, – навпаки, до зростання. Як наслідок, продукція виробляється відносно дорогою, що лягає тягарем на споживачів. Найбільш чутливими ці викривлення були по таким товарним ринкам, як ринок сої, цукру, рису, пшениці, яловичини, свинини, м'яса птиці.

Технологічні зміни безпосередньо впливають на обсяги й напрями світової торгівлі продовольчими товарами. Технологічні зміни відбуваються в сільськогосподарському виробництві, в процесах переробки агропродовольчої сировини, а також на транспорті й у складському господарстві. Істотного інноваційного впливу на світову торгівлю у транспорті мали: поява суден рефрижераторів та виробництво великих спеціалізованих суховантажів, що дозволило виконувати перевезення на великі відстані м'яса та фруктів та перевозити у великих обсягах товари низької вартості. Внаслідок цього зменшилася вартість перевезення, особливо на великі відстані, й вирівнялися ціни у віддалених один від одного у регіонах. Наприклад, банани в Україну нині імпортуються з Еквадору, КостаРики, Гватемали; цитрусові – з Туреччини, Єгипту, Іспанії; свинина – з Бразилії, Німеччини, США; риба – з Норвегії, США, Ісландії, виноградні вина – з Чилі, ПАР, Австралії, Нової Зеландії, свіжі зрізані квіти – з Еквадору та Колумбії). Розвиток технологій, процеси механізації, автоматизації, роботизації призводять до зменшення кількості зайнятих у сільському господарстві, що у свою чергу впливає на собівартість сільськогосподарської продукції. Згідно з даними Світового банку, кількість зайнятих у сільському господарстві у світі становить близько 750 млн, або 30% усіх працівників, зайнятих у світовому господарстві [6].

Тривали процеси, пов'язані зі зміною клімату, стали одним з найвпливовіших чинників змін стану та розвитку світового сільського господарства, рибництва та лісового господарства. Кліматичні зміни знижують врожайність і продуктивність тварин, призводять до більшої кількості ураганів та посух. Через це збільшується кількість шкідників і поширюються хвороби сільськогосподарських тварин. Найбільше від кліматичних змін останніми роками страждають країни, розташовані вздовж

екватора. Дослідження, проведені рядом міжнародних організацій (Світовий банк, International Food Policy Research Institute), свідчать про те, що в майбутньому посухи та повені внаслідок кліматичних змін стануть потужнішими й частішими. Зміна клімату буде надавати все більш несприятливий вплив на багато регіонів світу і найсерйозніше позначиться на регіонах, розташованих в низьких широтах. Це означає, що особливо значному ризику будуть піддаватися країни Африки, Азії і Латинської Америки, багато хто з яких вже страждають від злиднів, відсутності продовольчої безпеки і різних форм неповноцінного харчування. Негативний вплив відчує на собі і сільське господарство цих районів.

Регіони з помірним кліматом, навпаки, виявляться в сприятливому положенні: потепління клімату піде на благо їх сільськогосподарському сектору. Зміна клімату може збільшити економічний розрив між розвиненими і країнами, що розвиваються. Якщо не буде прийнято невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату, в майбутньому становище в світовому сільському господарстві, ймовірно, зміниться докорінно. Для розв'язання продовольчої проблеми в умовах кліматичних змін розроблено концепцію кліматично-раціонального сільського господарства (climate-smart agriculture). Кліматично-раціональне сільське господарство має на меті збільшення продуктивності сільського господарства, зростання доходів фермерів, посилення продовольчої безпеки та стійкості до кліматичних змін, зменшення викидів парникових газів і втрат продукції під час збирання, транспортування та зберігання [4].

Основною метою інновацій в аграрному повинне бути поряд з забезпеченням економічності й забезпечення екологічності виробництва сільськогосподарської продукції. Екологічність виробництва повинна бути пов'язана з необхідністю прийняття країнами колективних заходів зі сприяння сталому розвитку та боротьби зі зміною клімату.

в галузі сталого розвитку (Цур) і Паризька хартия Рамкової конвенції Слід відмітити, що на період до 2030 року в галузі сталого розвитку і передбачених нею 17 Цілей Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату відображають сприйняття глобальних проблем і націлені на створення справедливої та прозорої системи міжнародної торгівлі, в т.ч. продовольства і та продукції сільськогосподарства [5].

Через свою Стратегію щодо зміни клімату ФАО впроваджує масштабні рішення, спрямовані на адаптацію до зміни клімату і пом'якшення його впливів на сільське господарство на глобальному, національному та місцевому рівнях. Крім того, Організація прагне до забезпечення транспарентності та ефективності глобальних ринків сільськогосподарських сировинних товарів і підтримує

держави-члени в розробці і здійсненню сільськогосподарської та торговельної політики, що сприяють поліпшенню становища в області продовольчої безпеки і харчування. Щоб за допомогою торгівлі підвищити ефективність зусиль, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки, адаптації до змін клімату та пом'якшення його наслідків, необхідні широкомасштабні заходи політики [7].

Ключовим завданням майбутнього є нарощування виробництва і при цьому забезпечення скорочення витрат, охорони природних ресурсів і зміцнення джерел засобів до існування дрібних сімейних фермерських господарств. Заходи внутрішньої підтримки та торгова політика можуть сприяти зростанню продуктивності і забезпечити відкритість, справедливість і прозорість міжнародної торгової системи.

Україна нарівні з іншими країнами-членами ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Протягом 2016–2017 років тривав широкомасштабний та всеосяжний процес адаптації ЦСР з урахуванням українського контексту. Створення національних стратегічних рамок для України на період до 2030 року відбувалось на основі принципу «нікого не залишити осторонь». Результатом цієї роботи стала національна система ЦСР, яка складається із 17 цілей сталого розвитку та 86 завдань національного розвитку. Також сформовано систему індикаторів для моніторингу виконання завдань та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року [4; 8].

За даними Моніторингового звіту «Цілі сталого розвитку: Україна» – 2019 рік не виконуються практично всі завдання Цілі 2, які стосуються розвитку сільського господарства 2.2.2, 2.3.1, 2.3.2., 2.3.3. (виключення тільки по завданню 2.1), згідно оцінень 2020 року, за індексами [6]:

- сільськогосподарської продукції (продукція тваринництва) в господарствах населення – 98,4%, порівняно з орієнтиром –102% %;
- виробництва харчових продуктів – 98,5% (орієнтир 2020 року – 103%);
- виробництва м'яса та м'ясних продуктів – 99,1 % (орієнтир 2020 року – 103%);
- молочних продуктів – 100, 4% (орієнтир 2020 року – 103%);
- виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів – 92,5% (орієнтир 2020 року – 103%);
- виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості – 92,8% (орієнтир 2020 року – 103%);
- виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів-95,3% (орієнтир 2020 року – 103%);
- виробництво хліба та хлібобулочних виробів;
- виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання – 92,4% (орієнтир 2020 року – 103%);

- виробництво сухарів і сухого печива;
- виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання – 99,3% (орієнтир 2020 року – 103%);
- виробництво інших харчових продуктів 98,8% (орієнтир 2020 року – 103%);
- виробництво цукру – 89,4% (орієнтир 2020 року – 103%) тощо.

Індекс споживчих цін на продукти харчування – 111,5 % (орієнтир 2020 року – 105%), у т.ч. перевищення по цьому показнику спостерігається по всіх групах продуктів (за виключенням олії соняшникової та цукру).

Поза всяким сумнівом запропоновані індикатори сталого розвитку сільського господарства в Україні в певній мірі характеризують ступінь конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. І як ми бачимо, цей стан (2019 рік) незадовільний.

Слід також приймати до уваги, що чинники формування міжнародної конкурентоспроможності аграрної продукції України дещо відрізняються для різних ринків і товарів з різних секторів сільського господарства. Якщо для розвинутих країн основними чинниками будуть якість, екологічність і безпечність продукції, то для менш розвинутих азійських країн найбільш вагомим є кінцева ціна з урахуванням умов доставки. До країн ЄС можемо продавати тільки пшеницю найвищої якості, а до країн Азії та Африки – більше зерна другого сорту і фуражного зерна. Українська продукція тваринництва (за винятком птахівництва) програє за більшістю параметрів європейським, північноамериканським та австралійським конкурентам, натомість маємо сильні позиції у секторах олії, горіхів, меду, деяких видів овочів і фруктів [5].

Для узгодження зовнішньоекономічної політики з конкурентною необхідно визначити певні механізми [4; 7] «забезпечення замкнених циклів вирощування і переробки сільськогосподарської сировини і продуктів, усунення експортного дисбалансу у структурі продуктіврослинного і тваринного походження; створення для вітчизняних суб'єктів господарювання належних умов здійснення ЗЕД

та захисту інтересів конкурентоспроможності на світових ринках; розширення взаємовигідного співробітництва України з членами ЄС у сфері конкурентної політики; створення інноваційної моделі конкурентоспроможності, при зростаючій ролі конкуренції на рівні підприємств, де на перше місце виходять переваги не стільки у витратах виробництва, скільки в якості і новизні товарів».

У разі повного впровадження інноваційної моделі розвитку нашої країни, є можливість стати повновправним учасником європейської спільноти та змінити сьогоднішній сировинний напрям розвитку економічних процесів. Зазначимо, що від рівня розвитку і впровадження досягнень науково-технічного прогресу в різних секторах промисловості залежить і успішний розвиток агроінновацій. В цілому, у своїй інноваційній політиці наша країна має спрямування на: розробку і реалізацію державних науково-технічних та інноваційних програм; стимулювання інвестицій та збільшення фінансування на наукові дослідження; підтримку малого і середнього бізнесу; співробітництво з міжнародними співтовариствами у сфері інноваційної політики; інформаційну підтримку на рівні держави та контроль за реалізацією інноваційної політики з боку держави [8].

За сучасних умов розвитку національної економіки для України є важливим аспектом - активізація інноваційних процесів з вектором розвитку аграрного сектору.

За результатами аналізу статистичних даних можна зробити висновок, що експорт продукції аграрної галузі з січня по вересень 2019 р. склав 15 775,6 млн дол. США, що на 21,5% більше в порівнянні за відповідний період 2018р. В цілому, зовнішньоторговельний обіг продукції АПК за звітний період досяг 19 979,4 млн дол. США, що на 18,6% більше, ніж за аналогічний період попереднього року.

Регіональна структура експорту аграрної продукції можна представити так (рис. 2) [6]:

Найбільшими країнами-імпортерами української продукції АПК можна виділити: Китай (8,6%),

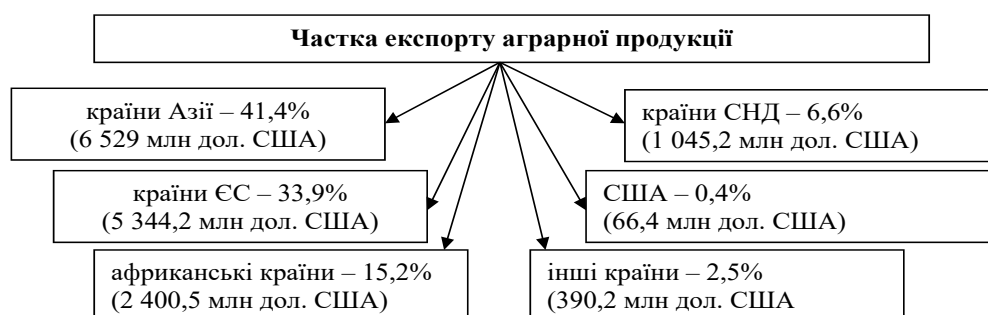

Рис. 2. Регіональна структура експорту аграрної продукції

Джерело: систематизовано автором

Єгипет (7,5%), Нідерланди (7,1%), Індія (7,1%), Туреччина (6,7%).

Найбільше позитивне сальдо сільськогосподарської продукції країна має по зерновим культурам – 43,3%, олії – 20,8% та насінню олійних культур – 10,5% [8].

В цілому, за результатами аналізу за 9 місяців поточного року значно збільшилися обсяги експорту: «кукурудзи – на 61,3%, пшениці – на 26%, насіння ріпаку – на 30,6%, макухи та інших твердих відходів, одержаних під час добування соняшникової олії – на 22,6%, макухи та інших твердих відходів соєвої олії – в 2,2 рази, ячменю – на 24,5%, сої – на 14%, олії соєвої – на 56,3%, олії соняшникової – на 1,9%, тютюну та виробів з нього – на 13,6%, а також продукції тваринництва – на 5,7% (м'яса та субпродуктів домашньої птиці – на 15,3%, молока згущеного – на 36,5%, меду – на 26,4%, яєць птиці – на 13,9%, живої ВРХ – на 34,5% та ін.)» [7; 8].

Відмітимо, що «за підсумками 2019 року Україна експортувала агропродовольства на суму \$22,4 млрд, побивши рекордний показник 2018 року у \$18,8 млрд». Таким чином, Україні вдалось другий рік поспіль оновити історичний рекорд аграрного експорту. За минулий рік частка продукції склала 44,6% у загальному експорті з країни.

Аналіз статистичних даних показав, що в 2019 р. були найбільші в історії України обсяги експорту зерна (56,7 млн тонн) та соняшникової олії (6,1 млн тонн), а в експорті незгущених молока і вершків без цукру досягнуто (25 000 тонн), яєць птиці у шкаралупі та без (144 000 тонн), волоських горіхів (68 000 тонн), крохмалю (83 000 тонн) та консервованих томатів (59 000).

За результатами наукових досліджень Інституту аграрної економіки, вирішальним для сумарного зростання експорту продукції АПК стало збільшення обсягів поставок до всіх трьох ключових регіонів – Азії, Європейського Союзу та Африки.

Частка азійських країн склала торік 42,2% від загального української агроекспорту (\$9,4 млрд), ЄС – 33,5% (\$7,5 млрд), Африки – 14,9% (\$3,3 млрд), країн СНД – 6,5% (\$1,5 млрд) [7].

Топ-лідерами найбільших імпортерів української агропродукції у 2019 році стали: Китай (\$1955 млн, частка КНР в експорті АПК в 2019 становила 8,7%), Єгипет (\$1674 млн), Індія (\$1547 млн), Туреччина (\$1544 млн), Нідерланди (\$1476 млн), Іспанія (\$1199 млн), Німеччина (\$871 млн), Польща (\$785 млн), Італія (\$716 млн) та Білорусь (\$605 млн).

Безперечно, що основними продуктами аграрного експорту України традиційно стали зернові культури, олії та насіння олійних культур, м'ясопродукція, на які припадає близько 85% варіантів обсягів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна зробити висновки, що головними чинниками, що зумовлюють відповідний рівень конкурентоспроможності продукції аграрного сектору є: сучасний стан і розвиток аграрного ринку країни; значні витрати та високі ціни на продукцію аграрного сектору; ринкова інфраструктура; стабільність доходів виробників АПК; науково-технічний потенціал; кадровий потенціал; маркетингові дослідження внутрішнього ринку; державна концепція розвитку зовнішньоторговельних зв'язків. Визначені чинники мають взаємозв'язок і тільки від успішного розвитку усіх груп, Україна зможе досягти підвищення конкурентоспроможності продукції АПК.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегія розвитку експорту продукції сільськогосподарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.08.2020).
2. Пенцак Т.Г. Оцінка конкурентоспроможності експортно-орієнтованої сільськогосподарської продукції / Т.Г. Пенцак, О.Я. Батюк // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького. 2013. Т. 15, № 2. С.269–274. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2013_15_2_40 (дата звернення: 09.02.2020).
3. Продовольча безпека, діяльність аграрного фонду формування державного продовольчого резерву, цінове регулювання / Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015–2020 рр. Ініціатива Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://goo.gl/oFU3Z9> (дата звернення 10.08.2020).
4. Управління внутрішнім ринком, імпортом та експортом / Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015-2020 рр. Ініціатива Мін. аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. URL: <http://goo.gl/GSZeQm> (дата звернення 10.08.2020).
5. Інформаційне агентство «Українські національні новини». URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1868798-u-berezni-obsyagi-virobnitstva-u-silskomu-gospodarstvi-zmenshilis-na-5-2> (дата звернення: 11.07.2020).
6. Аграрне інформаційне агенство «Agravery». URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-nara-hovuetsa-472-tisfermerskih-gospodarstv#:~:text=Станом%20на%201%20квітня%202020,Севастополя> (дата звернення: 11.07.2020).
7. Аграрне інформаційне агенство «Agravery». URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/geografia-vro-zajnist-plosi-ak-zminilos-virosuvanna-topovih-kultur-za-roki-nezaleznosti> (дата звернення: 15.07.2020)
8. Гаряча агрополітика. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/736-stan-galuzi-roslinnitstva-ta-tvarinnitstva-2015-2020-roki> (дата звернення: 21.07.2020)

REFERENCES:

1. Strateghija rozvytku eksportu produkciji sil'sjkoqho qhospodarstva, kharchovoji ta pererobnoji promyslovosti Ukrajinu na period do 2026 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text> (accessed 21.08.2020)
2. Pencak T.Gh. (2013) Ocinka konkurentospromozhnosti eksportno-orijentovanoi sil'sjkoqhospodarskoji produkciji [Assessment of the competitiveness of export-oriented agricultural products]. *Naukovyj visnyk L'viv'sjkoqho nacional'nogo universytetu veterynaranoi medycyny ta biotekhnologhij im. Gzhycjkoqho*. T. 15. № 2. Pp.269–274. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2013_15_2_40 (accessed 9 February 2020)
3. Prodovoljcha bezpeka, dijajlnistj aqhrarnogho fondu formuvannja derzhavnogho prodovoljchogho rezervu, cinove reghuljuvannja / Jedynd kompleksnd strateghija rozvytku sil'sjkoqho qhospodarstva i sil'sjkykh terytorij v Ukrajinu na 2015–2020 rr. Inicyatyva Ministerstva aqhrarnanoi polityky ta prodovoljstva Ukrajinu [Food security, activity of the agrarian fund of formation of the state food reserve, price regulation / Unified complex strategy of development of agriculture and rural territories in Ukraine for 2015–2020. Initiative of the Ministry of agrarian policy and food of Ukraine]. URL: <http://goo.gl/oFU3Z9> (accessed 10.08.2020)
4. Management of the domestic market, import and export / Unified comprehensive strategy for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for 2015–2020. agricultural policy and food of Ukraine [Management of the domestic market, import and export / Unified comprehensive strategy for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for 2015–2020. agricultural policy and food of Ukraine]. URL: <http://goo.gl/GSZeQm> (accessed 10.08.2020)
5. Informatsiyne ahentstvo «Ukrayins kinatsional ninovyny» [Online], available at [Information Agency "Ukrainian National News"]. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1868798-u-berezni-obsyagi-virobnitstva-u-sil'skomu-gospodarstvi-zmenshilis-na-5-2> (accessed July 11, 2020).
6. Aqhrarne informatsiyne ahentstvo «Aqhravery». [Agrarian Information Agency "Aqhravery"]. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-narahovuetsa-472-tisfermerskihgospodarstv#:~:text=Станом%20на%201%20квітня%202020,Севастополя> (accessed July 11, 2020).
7. Aqhrarne informatsiyne ahentstvo «Aqhravery». [Agrarian Information Agency "Aqhravery"]. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/geografia-vrozajnist-plosiak-zminilos-virosuvanna-topovih-kultur-za-roki-nezaleznosti> (accessed July 15, 2020).
8. Hariacha Ahropolityka [Hot agriculture]. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/36-stan-galuzi-roslinnitstva-ta-tvarinnitstva-2015-2020-roki> (accessed July 21, 2020).